

CZIRÁKI ZSUZSANNA

Két világ határán

Johannes Benkner 17. századi erdélyi szász politikus bécsi és konstantinápolyi diplomáciai tevékenysége¹

Johannes Benkner alakja a Bethlen-kori Brassó és az erdélyi fejedelmi hatalom viszonyát vizsgáló, alapvetően várostörténeti vonatkozású kutatásaim során hívta fel magára a figyelmet. Életútja, valamint az azt körülölelő események és összefüggések mindenképpen izgalmas szeletét képezik az erdélyi történelemnek, mind Benkner szűkebb pátriája, Brassó, mind pedig Erdély és az egész régió vonatkozásában. Pályájának vizsgálata kiváló példája annak, hogy egy személy és egy város történetén keresztül hogyan juthatunk közelebb nagy folyamatok megismeréséhez. Az alábbiakban tehát arra teszek kísérletet, hogy Johannes Benkner (1580–1653) brassói polgár kalandos fordulatokban nem szükölködő életén keresztül felvillantsam a 17. századi Erdély történetének néhány sorsfordító mozzanatát.

A Benkner név viselői Brassó egyik legrégebbi családjához tartozónak vallhatták magukat, s a rokonság egyik emblematikus alakja révén már a 16. században eljutottak a legmagasabb városi tisztségig, a városbíróságig. Ezt a hivatalt a szász történetírásban „idősebbként” említett Johannes (Hans) Benkner többször is betöltötte 1547–1565 között, aki jelentős érdemeket szerzett a város gazdasági és kulturális életének ösztönzésében.² Egészen különleges pályára került egy másik brassói Benkner, a renegát Markus. Ő török fogságba kerülve áttért az iszlám hitre és számos más keresztény társához hasonlóan beépült az oszmán hivatalnokrétegbe. 1571-ben ő volt az a csasz, aki Erdélybe hozta Báthory István fejedelem számára a szultán kinevező fermánját.³ Szülővárosával sem szakadt meg véglegesen a kapcsolata, a brassói krónikások tanúsága szerint a 16-17. század fordulójának középszintű oszmán tisztviselői között feltűnő Markus Benkner, vagyis akkor már Amhát bég, többször fordult meg követként Brassóban.⁴

A hagyomány szerint e tanulmány főszereplője is Markus familiájából származott, bár a rokonság foka egyelőre nem tisztázott. Jellemző a személyét övező bizonytalanságra, hogy volt olyan szász szerző, aki egyenesen a muszlimmá lett brassói polgár fiának tartotta.⁵ A 19. századi szász tudományosság egyik vezéralakja, Joseph Trausch azonban cáfolta ezt a véleményt, egyben brassói adatok alapján megállapította, hogy az „ifjabb” Johannes Benkner a hasonló nevű brassói polgár – nem a már említett városbíró – és Agnetha Goldschmidt fia volt.⁶ Mind a

¹ E tanulmány elkészülését a TÁMOP-4.2.1/B-09/B-09/1/KONV-2010-005 pályázata támogatta.

² Bővebben lásd: Nussbacher 1988.

³ Binder 1996.¹¹

⁴ Marcus/Markus Benkner vagyis Amhát bég brassói vonatkozásairól bővebben: Massa-Fuchs, 268–269.

⁵ David Hermann és az Oltard-féle krónika alapján idézi Trausch, in: Trausch 1868. 106.

⁶ Uo.

Benknerek, mind pedig a Goldschmidtek a városi elithez tartoztak, a kiváltságosok azon köréhez, amely pénzügyi és politikai befolyása révén meghatározta Brassó és az egész Barcaság életét. A Benknerekről egyébként a 17. század végén még úgy tudták Brassóban, hogy Markus-Amhát bég öröksége folytán oszmán felségterületen is számottevő jövedelmekkel rendelkeztek.⁷

Az ifjabb Benkner életének korai szakaszáról, családi háttéréről szóló ismert híradások ezzel véget is érnek. Szinte semmit sem tudunk róla addig a pillanatig, míg a híres brassói politikus, Weiss Mihály (Michael Weiß/Michael Albinus/Fejér Mihály) oldalán a városi politizálás határain túllépve részesévé nem vált a 17. század eleji Erdély hatalmi harcainak. Maga Weiss a tehetős szász fiatalokhoz hasonlóan a prágai udvar hivatalnokaként szolgált, ahol nemességet is nyert. Weiss 1590-ben tért vissza Erdélybe, ám nem szülővárosában, Medgyesen, hanem Brassóban telepedett le, ahová a császári udvarból szervezett kereskedelmi ügyei kötötték.⁸ Tehetségét, jól kiaknázott üzleti és politikai kapcsolatait, biztos ítélőképességét az erdélyi fejedelmi udvar is felismerte, így már Báthory Zsigmond uralkodása idején szerepet kapott az erdélyi diplomáciában.⁹ Különösen a moldvai és havasalföldi kapcsolatok terén számítottak rá a későbbi fejedelmek is, ami önmagában még egyáltalán nem rendkívüli, hiszen a brassói polgárok a város földrajzi helyzeténél és kereskedelmi hálózatánál fogva kézenfekvő közvetítőkként szerepeltek a fejedelemség és a vajdaságok viszonylatában. Weiss a brassói közéletben csupán 1600-tól vállalt tevékeny szerepet, ekkor került a város élén álló szenátus tanácsurai közé. A városvezetés legfiatalabb és legaktívabb tagjaként roppant energiával látott munkához, amelynek eredményeként politikai elképzelése rányomta a bélyegét Brassó további magatartására.¹⁰ Weiss ekkoriban, a pártharcoktól és mindennapos hatalmi villongásoktól fűtött 1600-as években fűzhetette szorosabbra kapcsolatát Johannes Benknerrel, aki a továbbiakban legközelebb bizalmasa és harcostársa lett. Jóllehet Weiss évek óta a brassói politizálás domináns egyéniségének számított, csupán 1612-ben került a városbírói posztra, Benknert pedig ugyanebben az évben választották a patrícius elit által uralt, a városvezetés legmagasabb szintű testületének számító, tizenhat tagú szenátusba. Benkner bekerülése a belső tanácsba nyilvánvaló összefüggésben állt az ugyancsak igen fiatalon a hatalmi hierarchia csúcsára került Weiss Mihály városbíróóságával.¹¹ A szövetségesek beemelése a hatalomba roppant jelentőséggel bírt e közösség esetében is, hiszen Brassóban ebben az időszakban kiélezett harcok folytak a várost uraló patríciusok egyes csoportjai között. A viszály háttérében álló helyi érdekharcokat pedig csak felerősítették a tizenötéves háború utolsó éveinek nehézségei, amelyek még az erdélyi viszonylatban kifejezetten erősnek és biztonságosnak számító Brassót is komoly kihívás elé állították. Ami a város stratégiáját illeti, jól tudjuk, Brassóban voltak ellenzői a régi brassói patríciuscsaládok uralmát folyamatosan támadó Weiss-párt terveinek és módszereinek, ez pedig nem kis csatározásokhoz vezetett a városi tanácsban. Úgy tűnik, a megosztott városvezetésben felülkerekedő Weiss–Benkner-koalíció a szenátus és különösen a patrícius vezetőket bizalmatlanul méregető, döntően a közép-prétegek fórumának számító Százak Tanácsa hozzájuk húzó tagjaival kovácsolta ki a brassói politika azon ívét, amely az 1612–13-as esztendőkből nemcsak a város, hanem egész Erdély sorsára meghatározó befolyással bírt.¹²

⁷ Uo.

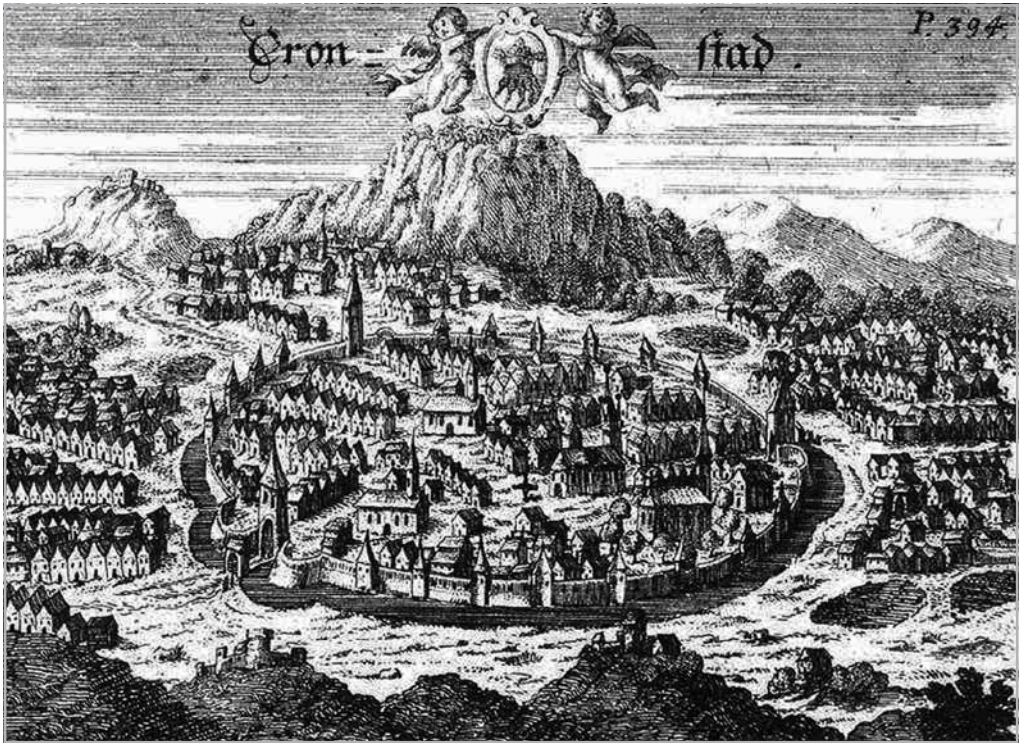
⁸ Liber annalium, 140–141; Philippi 1982. 18–19; Weiss Mihály pályájával kapcsolatban lásd még: Mika 1893.

⁹ Philippi 1982. 27; Liber annalium, 148–151.

¹⁰ Philippi 1982. 29–30.

¹¹ Virorum Coronae eximiorum, 102.

¹² A brassói vezetés pártszakadására utal Weiss 1610-ben, a Százak Tanácsa szószólójaként elmondott beszéde, melyben a városban uralkodó széthúzás, az elit körében tapasztalt visszaélések megszüntetéséért és a polgárok egyetértésének előmozdításáért emelt szót. Vö.: Liber annalium, 212–215.

Brassó látképe. Johann Jakob Schollenberger rézmetszete a 17. századból ❖ RÓZSA GYÖRGY: Városok, várak, kastélyok. Budapest, 1995, HG és társa Kiadó. 9. kép.

Szükség is volt a szövetségesekre, mert a brassói városvezetést megosztó ellentétek országos problémákkal fonódtak össze. Báthory Gábor fejedelem 1611 decemberében elfoglalta az uralma elleni szervezkedés egyik tűzfészkeként tartott Szebent, az erdélyi szász universitas székhelyét. A szász metropoliszként is emlegetett, addig „kivülálló” számára gyakorlatilag érinthetetlen, gazdag és erős várost fejedelmi székhellyé tette, a szászok évszázados privilégiumait pedig hatályon kívül helyezte. Az erdélyi szászország történetében páratlan jogtiprás a Habsburgok erdélyi országegyesítő terveivel összefonódva szabályos polgárháborút váltott ki Erdélyben. Ez az Oszmán és a Habsburg Birodalom között öröklődő Erdélyi Fejedelemség integritását kockáztatta, 1613 őszén pedig Báthory Gábor bukásához vezetett. A harcokban kiemelkedő szerep jutott Brassónak, ami a fejedelem által kiiktatott Szeben szerepét átvéve a szász universitas vezetését vállalta magára, egyben menedéket és támogatást biztosított a Báthory hatalmával szembehelyezkedőknek. A „lázadók” célja Báthory

Weiss Mihály, a nagy formátumú brassói főbíró ❖ A kép forrása: Mika Sándor Weiss Mihály (1569–1612). Egy szász államférfiu a XVII. századból

Gábor elmozdítása és „tyrannusi uralmának” felszámolása volt. A város potenciáljára enged következtetni az a tény, hogy a közösség vezetésében hangadó Weiss Mihály és köre a legmagasabb szinteken járt közben a szászság és a Báthory-ellenzék érdekében: ügynökeik jelen voltak Bécsben és Konstantinápolyban, továbbá eredményesen manipuláltak a „közvetlen szomszéd-ság”, Havasalföld és Moldva vezetésével is. A fejedelmváltást célul tűző erdélyi csoport – mely a szászokon kívül székely és magyar főembereket is tömörített – végső győzelme azonban 1613 októberéig, Bethlen Gábor trónra lépéséig váratott magára, addig pedig hadszíntérré változtatta az ellenállás csomópontjának számító Barcaságot.¹³

Ebben a most csak röviden említett háborús kavalkádban az első híradás Johannes Benkner diplomáciai szerepvállalásáról 1611 végéről származik. Egy másik brassói tanácsúr, Michael Forgatsch mellett vezetője volt annak a követségnek, mely a havasalföldi vajda, Radu Mihnea¹⁴ jóindulatát volt hivatott elnyerni Brassó számára.¹⁵ A megbízatás igen kényes természetű volt: Mihnea vajda Báthory Gábor emberének számított, s tevékeny részt vállalt az 1611-es erdélyi háborúskodásban, amely Brassó és az általa tüzelt Báthory-ellenzék ellen zajlott. Benknerék – és a magukkal vitt ajándékok – elérték a vajda megnyerését, rövidesen pedig a létfontosságú havasalföldi-brassói kereskedelmi forgalmat is sikerült helyreállítani. Havasalföld azonban nem csupán gazdasági érdek alapján bírt jelentőséggel: erre vezetett az út, amely Brassót összekötötte Konstantinápolyval, ez a körülmény pedig a kialakult helyzetben különös jelentőséggel bírt. A szászok ugyanis hiábavaló bécsi segítségkeresésük után 1611–1612 fordulóján ismét felidézheték magukban az évszázados tanulságot: Erdélyben semmiféle nagyobb változás nem képzelhető el a Porta hozzájárulása nélkül. Ennek megfelelően, míg 1611-ben a szász diplomáciában a Habsburg orientáció uralkodott, az 1612-es esztendő már a portai kapcsolatok erősítése jegyében telt el. A szászok konstantinápolyi diplomáciai szálait mozgató Brassó a Portán komoly eredményeket ért el az év folyamán. Döntő jelentőségű volt a Giczzy Andrással, Báthory Gábor volt követével még az év elején kötött megegyezés fejedelemségre emeléséről, melyet elvben bizonyos portai körök – Mehmed aga (Deák Mehmed), Magyarogli Ali pasa, majd a nagyvezír Naszúh pasa – és színleg a havasalföldi vajda is támogatt, ám jelentékeny haderő rendelkezésre bocsátása nélkül. Bár az év folyamán sikerült jelentősebb haderőt összevonni Brassóban – ebben szerepet játszott a Havasalföld élére visszatérő, a Habsburgok által favorizált szövetséges Radu Șerban vajda és az időközben szintén Báthory Gáborral szembeforduló Bethlen Gábor támogatása –, 1612. október 14-én a fejedelem és a brassóiak közötti földvári¹⁶ összecsapás utóbbiak vereségével végződött. Ez azonban korántsem jelentette a küzdelem végét, hiszen a még mindig jelentős tartalékokkal rendelkező Brassót és a falai között tartózkodó ellenzékét a Portáról és Bécsből is szorongatott Báthory Gábor továbbra sem tudta megsemmisíteni.¹⁷

A brassói történelem egyik legsötétebb napjaként számon tartott esemény fordulópontnak bizonyult Johannes Benkner életében, hiszen ekkor került a figyelem középpontjába, a földvári csatában életét veszítő Weiss Mihály utódaként és politikája folytatójaként. Addigi tevékenységét tekintve biztonsággal állíthatjuk Benknerről, hogy ha addig alakja nem is lépett ki Weiss

¹³ Az események részletes bemutatását lásd: Cziráki 2011.

¹⁴ Havasalföldi vajda (1601–602, 1611, 1611–1616)

¹⁵ Archivele Naționale ale României Filială Brașov; Fondul Primăria municipiului Brașov, seria socoteli alodiale / Stadthannenrechnungen [ANR FB Stadthannenrechnungen]. V/19. 20.

¹⁶ Földvár (ném. Marienburg, rom. Feldioara), barcasági szász mezőváros

¹⁷ Vö.: Cziráki 2011. 856–867.

árnyékából, a városbíró bizalmasaként¹⁸ jelentős feladatokat bíztak rá. Egyfelől az ő nevéhez kapcsolódott a Havasalfölddel kötött béke tetőaláhozása a fentebb már említett, 1611. december 28. és 1612. január 28. közötti kritikus időszakban.¹⁹ Másfelől városgazdaként²⁰ a városban tömörülő haderő fizetése és koordinálása is az ő megbízatásai közé tartozott,²¹ sőt 1612. június 15-én személyesen küldték Havasalföldre katonáért.²² Ő kísérte be a Giczyt fejedelemségre hozó Mehmed béget és a vele érkező katonaságot is Brassóba június 25-én.²³ Magát Giczzy Andrást is ő vezette a városba, 1612. július 21-én.²⁴ Konstantinápolyi szerepvállalásáról leghamarabb 1612 végén értesülünk. Mindent összevetve kétség sem férhet hozzá, hogy a háború közepén álló Brassóban „neve volt” Benkner tanácsúrnak a mindenható bíró, Weiss Mihály, valamint a török diplomácia szereplői szemében. Az is világosan kitűnik, feladatkörébe olyan kulcsfontosságú ügyek tartoztak, mint a város haderejének szervezése, illetve a fontos diplomáciai küldetésben járókkal való kapcsolattartás és önálló diplomáciai feladatok lebonyolítása.

Benkner a brassói ellenállás élére a vesztes földvári csatát és Weiss Mihály halálát követően került, ekkor ugyanis rá hárult a feladat, hogy tovább vezesse a várost a néhai városbíró által megkezdett úton. Ebben a városi tanácson kívül a jelenlévő magyar és székely előkelők, valamint a brassói török megbízottak, Mehmed bég, Amhát (Ahmed) és Ibrahim csauszok is támogatták. Figyelemre méltó tény, hogy a veszített csatát követően Brassó két nap alatt rendezte sorait, és új tervet kovácsolt az ellenállás életben tartására, ebben pedig nem csekély szerep jutott Johannes Benknernek. A város a legfőbb utánpótlási vonalának számító Havasalfölddel a háta mögött még a háborús viszonyok közepette is rendelkezett annyi tartalékkal, hogy a végső győzelemben reménykedve kitarson néhány hónapig. Mint a későbbi események igazolták, ez a remény nem is volt alaptalan. A siker érdekében azonban diplomáciai támogatásra is szükség volt, ezért sürgősen fel kellett venni a kapcsolatot a két érintett hatalommal, a Portával, illetve a Habsburg udvarral. Benkner tájékoztatása alapján úgy tudjuk, a brassóiak feltétlenül számítottak volna Bécs támogatására is, ám törekvéseiket Báthory Gábor megghiúsította. A fejedelem ugyanis hamis

¹⁸ Weiss Mihály naplójában maga számol be arról, hogy bizonyos stratégiai döntéseiről egyedül Benknerrel tájékoztatta. Vö.: Liber annalium, 223.

¹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 20–28.

²⁰ Johannes Benkner 1612-ben nem csak egyszerűen szenátorrá, hanem városgazdává (Stadthann/villicus) választották, a városi hierarchiában a bírót követő, gazdasági természetű ügyekért felelős személy volt. Vö.: Vironum Coronae eximiorum, 102.

²¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 38. 49. 58. 65. 195. 223. 239.

²² ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 69.

²³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 75.

²⁴ Az 1612-es számadáskönyvi bejegyzésekből világosan kitűnik, Giczzy csupán július 21-én vonult be Brassóba. A Havasalföld felől érkező trónkövetelő elé július 19-én küldték ki Hans Benknerrel, aki két nappal később kísérte be Giczzyt és török kíséretét: „21. July. *Khompt der Götzi Andrias mitt etlichen Thürcken, als mit dem Ibrayhim undt seinem bruder Undt mit dem kapuschy Aga sampt einem Armaschön [sic!] Undt mit im auff 600 kriegsvolck. Zufur ist der Amhatt Chaius Undt Memhett Böck sampt ihren dienern alhir, Undt der Ayngaluschy [Angyalossy] Mihaly Undt Sucky Benedeck mit ihren knechten.*” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 124. Brassóba tehát két részletben érkezett meg a Portáról küldött támogatás: először júniusban Mehmed aga és a Havasalföldön toborzott 400 fős segédcsapat, majd egy hónappal később Giczzy és Ibrahim pasa, 600 katonával. Az adatok a Brassó körül gyülekező had létszámáról is árulkodnak, a Havasalföldről érkezett csapatok és a brassóiak által kisebb csoportokban fölfogadott katonák ekkor összesen körülbelül ezeröttszázan lehettek.

leveleket íratott az udvarba a brassóiak nevében, amelyben úgy tüntették fel a helyzetet, mintha a brassóiak nem számítanának Bécs beavatkozására.²⁵

Ennek fényében a brassói tanács úgy határozott, végleg a Porta mellett kötelezi el magát. E döntés eredménye lehetett a Konstantinápolyba kiküldött sürgős brassói követség is, melynek indítására már néhány nappal a földvári csata után sor került. Sajnos a küldetés lezajlásáról rendkívül kevés információ áll rendelkezésre, a Benkner által kompilált krónika is csak annyit jegyez meg ezzel kapcsolatban, hogy „sikerrel járt”.²⁶ Maga Benkner egy későbbi levelében pedig azt állította, hogy személyesen Naszúh pasától kért és kapott kihallgatást.²⁷ A hiányos forrásokból adódó értelmezési nehézségekben a Habsburgok konstantinápolyi követe, Michael Starzer siet segítségünkre, hiszen a Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött levelezésében fennmaradt egy olyan beszámoló is, amely megemlékezik Benkner konstantinápolyi követségéről, sőt roppant érdekes színben tünteti fel azt. 1612. december 7-én Konstantinápolyban kelt jelentésében ugyanis arról tájékoztatta az udvart, hogy nagy csatát vívtak a brassóiak és Báthory, melyben előbbieket alulmaradtak. A városiak Gicz Andrással egyetértésben nyomban követséget küldtek a Portára, hogy a szultán pártfogását kérjék a fejedelem ellen. Naszúh azonban felszólította őket, hogy egyezzenek ki Báthoryval, egyben megígérte, hogy rábírja a fejedelmet, ő is tegyen engedményeket a szászoknak.²⁸ A követek látszólag elfogadták a Porta parancsát, ám csalódásuk határtalan lehetett. A brassói diplomácia rugalmassága mégis mentőövet dobott a szorult helyzetben lévő város, hovatovább az egész szászság és a velük egy követ fűjök számára: Benkner a nagyvezírral folytatott tárgyalások kudarcra után a másik lehetséges szövetséges, a Habsburg udvar felé fordult, amellyel Bécs portai követe, Michael Starzer révén lépett kapcsolatba. A brassói uraság személyesen hívta titkos találkozóra Starzer követet, ahol mézes-mázosan ecsetelte számára a szászok Basta generális óta töretlen császárhűségét! Kitért arra a körülményre is, hogy csupán a közvetlen katonai fenyegetés vitte őket arra, hogy a törökkel egyezkedjenek. Elmondása szerint szorongatott helyzetük akadályozta meg őket abban is, hogy közvetlenül Bécsben kopogtassanak segítségért, ezért próbálkoznak most a portai követ útján. Benkner kifejtette Starzernek, számítanak a Habsburgok támogatására, hiszen Báthoryval sohasem fognak megbékélni, legalábbis addig bizonyosan nem, amíg vissza nem adja Szebent és a szász szabadságokat. Azt is megjegyezte, hogy erre vélekedésük szerint sosem fog sor kerülni, hacsak öfelsége a császár garanciát nem vállal az ügyért, és szárnyai alá nem veszi Báthoryt és az erdélyi fejedelemséget. Benkner azt sugalmazta, ha Báthory elismerné II. Mátyás és a Magyar Királyság főségét, a szászok is megnyugodnának Szeben visszaadása felől.²⁹ A követjelentés rendkívül fontos abból a szempontból, hogy egyértelműen igazolja, Benkner a szászok nevében már ekkor, 1612 őszén felajánlkozott a Habsburgoknak, ami az alább tárgyalt, 1614-es események közvetlen előzményeként tekinthető.

²⁵ *Chronica seu Historia d[omi]ni Benckneri*. In Manuskripten-Archiv. Angelegt von Lukas Joseph Marienburg. Rector des Gymn. in Cronstadt. III. Band. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, I. Oct. Germ. 3. [továbbiakban: Benkner] 176. v; a krónika feltételezhetően nem Benkner saját műve, hanem az ugyancsak kortárs krónikás Paul Sutoris munkájának átvétele. Vö.: Trausch 1868. 107.

²⁶ Benkner, 177. r.

²⁷ Johannes Benkner Naszúh pasának. Brassó, 1614. március 15. Österreichische Staatsarchive Haus-, Hof- und Staatsarchiv [továbbiakban: ÖStA HStA] Türkei I. 97. Konv. 2. fol. 7.

²⁸ Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1612. december 7. ÖStA HStA Türkei I. 95. Konv. 1. fol. 178–186.

²⁹ Uo.

³⁰ Vö. Nösner 168; Petrus Banfy, 428–429.

A Benkner-követség 1612. október végétől 1613. január 13-ig³⁰ tartózkodott Konstantinápolyban, ahova időközben az Erdélyből menekülni kényszerülő Bethlen Gábor híre is megérkezett. Úgy tűnik, az őszön zajló portai diplomáciai hadjáratban e két fél szövetsége végleg megpecsételődött. A Johannes Benkner vezette brassói csoport és Bethlen Gábor koalíciója a kezdeti elutasítást követően lassan-lassan kiépítette pártfogói bázisát az oszmán méltóságok körében. Bethlen fellépése a hódoltsági hatalmasságok udvarában, majd portai aktivitása szerencsésen találkozott a Brassóból szünet nélkül érkező panaszáradattal, mely kitartóan ostromolta Báthory portai pozícióit. A fejedelem elmozdításában tudatosan együttműködő felek szívós és összehangolt diplomáciai hadjáratának köszönhetően született meg 1612 kora nyarán a szultáni döntés: Báthory Gábort el kell mozdítani trónjáról.³¹

Július elején indították útnak az erdélyi rendezéssel megbízott török különítményeket Magyarogli Ali pasa és Iszkender pasa vezetésével, amelyekhez tatárokat, majd a havasalföldi és moldvai vajdákat is mellérendelték. Már a változások előszeleként érkezett Brassóba Hüszejin csausz 16 emberével július 16-án.³² Ő volt az, aki a városba hozta Magyarogli Ali pasa július 12-én, Ruzsucsukban kelt levelét, amelyben várható érkezését jelentette be a brassóiaknak. Ebben a pasa megnyugtatta híveit, a szerencse végre melléjük szegődött, hiszen a felséges padisah meghallgatta könyörgésüket és sereget indított megszabadításukra. Tudatta azt is, hogy új fejedelmet választhatnak majd a nekik tetsző személyek közül. Egyben szigorúan intette a városvezetést, legyenek résen, és tartsanak ki az őket körülvevő ellenséggel szemben is – itt nyilvánvalóan a Báthory körül szerveződő hadseregre utalva –, őriztessék jól a határaikat, nehogy ellenség tévedjen be. Az akció részleteire vonatkozóan annyit közölt, hogy ő és Iszkender pasa már átkeltek a Dunán. Magyarogli seregrésze is gyülekezik egy pontosan meg nem nevezett helyen, majd onnan vonulnak be Brassóba. Figyelmeztette a brassóiakat, hogy katonáikat is táborukba várják, azontúl ne feledkezzenek meg a felvonuló sereg tisztjes ellátásáról se, hiszen végső soron az erdélyiek barátaiként érkeztek. A pasa azt is megígérte, gondoskodik róla, hogy sem a székelyek, sem más nép nem fogja háborgatni a szászokat. Az írásból az is kiderült, Magyarogli érkezéséig a levelet kézbesítő Hüszejin aga és Behram aga volt kijelölve, hogy képviselje a törököket a városban. Cserébe a pasa azt kérte, Brassó is küldjön egy megbízottat mellé.³³

A csausz felbukkanása érthető kíváncsisággal, sőt minden bizonnyal nyugtalansággal töltötte el Báthory Gábort, akinek követei másfél hónapja próbálták visszafordítani a kedvezőtlen folyamatokat a Portán, s nem lehettek kétségei a küszöbön álló konfrontáció felől. Brassó vezetői az utolsó pillanatig igyekeztek palástolni az eseményeket és a törökök megérkezéséig húzni-halasztani a nyílt konfrontációt a fejedelemmel.³⁴ Ennek fényében, a fejedelmével megbékélő alattvaló látszatát keltve működtek közre Báthory fejedelemmel, aki tudomást szerezve a közelgő veszélyről, pénzt és katonát kért az erdélyiektől – így a szászoktól is.³⁵ A brassói tanács 1613 nyarán tanúsított magatartását vizsgálva feltűnő a város olykor a következetlenség határát súroló, lavírozó magatartása a két fél, Báthory Gábor és a törökök közötti konfliktus során. Ebben az esetben olyan jelenséggel szembesülünk, amely már Weiss Mihály tevékenysége idején csaknem szakadáshoz vezetett a városvezetésben, és ami lényegében véve az erdélyi szászokat is megosztó németes és törökös párt szembenállásából sarjadt ki. Andreas Hegyes tanácsúr

³¹ Cziráki 2011. 856–867.

³² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 226.

³³ Magyarogli Ali pasa levele a brassói bírónak. Ruzsucsuk, 1613. július 12. In: Guboglu 1965, 241–245.

³⁴ Hegyes, 465–466.

³⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 234. 239. 243.; Hegyes, 467.

szemtanúként számol be arról a szóváltásról, amely augusztus 4-én, a török hadak felvonulásának biztos tudatában zajlott le a városbíró és Johannes Benkner között, és ami kis híján tettlegességig fajult. Benkner ugyanis – Weiss Mihály Báthory-ellenes politikájának folytatójaként – minden követ megmozgatott a törökök behívása és az aktuális fejedelmjelölt, Bethlen Gábor trónra segítése érdekében. Politikája azonban nem váltott ki osztatlan lelkesedést a városban, hiszen maga Johannes Draudt bíró állt annak a csoportnak az élén, amely a Báthoryval való megbékélést pártfogolta. Hegyes keserűen jegyezte meg a történekről, hogy három év szakadatlan küzdelem után a „törökösök” és „gáborosok” közötti belső egyenetlenség a legkomolyabb veszélybe sodorta a legfőbb ellenség, Báthory Gábor megbuktatásának ügyét. Úgy tűnik, ebben a helyzetben a belviszályba mélyedt városi tanács helyett a Százak Tanácsa mondta ki a végső döntést: a közelgő Magyaroglit szívélyesen kell fogadni, de a fejedelemmel sem kerülhet nyílt kenyértörésre sor.³⁶ A józan döntés háttérében nem alaptalanul sejthetjük a háborúba belefáradt város túlbiztosításra épülő, az erőviszonyok végleges kialakulásáig várakozó álláspontot képviselő cselekvési tervét.³⁷

1613. augusztus 9-ről ismerjük az első olyan adatot, amely már a török sereg közeledéséről árulkodik: Magyarogli Ali pasa elé brassói futárt szalasztottak levelekkel Havasalföldre.³⁸ A Magyaroglival fenntartott kapcsolatért a város „török-referense”, Johannes Benkner felelt.³⁹ Benkner ugyanis legkésőbb konstantinápolyi követsége során olyan pozíciót vívott ki magának a törökök szemében, hogy a portai megbízottak őt tekintették a brassóiak – mi több, az erdélyi Báthory-ellenzék – legfőbb szószólójának közös ügyükben. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a Brassóba befutó török levelek címezésében következetesen kiemelik nevét a brassói tanácsosok közül. Szokatlan eljárás ez, hiszen legfeljebb a bírót volt szokás külön megemlíteni a címzettek között. Az is sokat elárul a Báthory-ellenes portai körökhöz fűződő viszonyáról, hogy Magyarogli egyértelműen „barátjának” nevezi, és személyes hangot üt meg vele szemben, jóllehet rajta kívül más városi tanácsosok is feladatot kaptak a törökök fogadása során.⁴⁰

A Havasalföld felől közelítő török–tatár–havasalföldi⁴¹ haderő első egységei augusztus 21-én érkeztek meg Brassó alá, és Óbrassóban helyezték el őket.⁴² Úgy tűnik, ez volt az a pont, amikor végképp megszakadt a városiak érintkezése a fejedelemmel. A Báthoryval a végéhez közeledő levélváltás utolsó hírmondójaként futott be Giresch Jakab brassói futár 21-én, aki – Báthory egyik emberével együtt – az Óbrassóban táborozó tatárok fogságába esett. A fejedelem levelét hordozókat Tatár Cselebiék egyértelműen ellenségként kezelték, a náluk talált levelet feltörték és felolvasták a táborban. A tatárok veszjósló magatartása egyértelmű üzenetet sugallt a brassói

³⁶ Hegyes, 467.

³⁷ A város Benkner-párti táborának köszönhetjük a városbíró politikáját kritizáló kora újkori brassói falírkát, melyet egyenesen a bíró házának falára festettek: „Du Richter, warumb bist du so ein gottlos Mann und lässt die Leut so plagen? Willst auch nit wissen, was du glauben kannst.” Hegyes, 467.

³⁸ ANR FB Stadthannenrechnung V/20. 238.

³⁹ Erre utaló adat a városi számadáskönyvekből elsőként augusztus 19-re vonatkozóan nyerhető, ekkor könyvelték ugyanis a városban azt a szolgát, aki Benkner parancsára Magyaroglihoz utazott Havasalföldre. ANR FB Stadthannenrechnung V/20. 242.

⁴⁰ Magyarogli Ali pasa levele a brassói tanácsnak. Havasalföld, 1614. augusztus 24-e előtt. In: Guboglu 1965. 248; Magyarogli Ali pasa levele a brassói tanácsnak. Havasalföld, 1614. augusztus 25. In: Guboglu 1965. 252–253.

⁴¹ ANR FB Stadthannenrechnung V/20. 247. 266; Hegyes, 468.

⁴² ANR FB Stadthannenrechnung V/20. 244.; Valószínűleg erről az első seregrészről tesz említést Magyarogli Ali pasa egyik bizonytalan keltezésű, ám feltétlenül augusztusban íródott levele Benknernek, amelyben bejelenti ezer iszlám katona érkezését Brassó falai alá. Egyben azt is tudatta, hogy személyes bevonulása a városba egyelőre várat magára. Magyarogli Ali pasa levele Johannes Benknernek. Havasalföld, 1613 augusztusa. In: Guboglu 1965. 245–246.

vezetés felé: a többfelé kacsintó politika ideje végképp lejárt, a jövőben egyedül Magyaroglitol fogadhatnak el üzenetet.⁴³ Ez egyben a városban dúló pártharc végét is jelentette, hiszen az események tükrében már egyedül a benkneri iránynak maradt létjogosultsága a város politikájában.

Magyarogli és a brassói városvezetés személyesen csupán augusztus végén lépett kapcsolatba. A város parancsára Christoph Greissing brassói tanácsúr már 21-én csatlakozott a pasa havasalföldi táborához,⁴⁴ és három napot töltött ott. A pasa rögvest értesítette a brassóiakat Greissing úr megérkezéséről, és arról is tájékoztatta őket, Erdélybe vonulása még várat magára, mivel be kell várnia néhány tatár csapatot is, valamint István moldvai vajda seregét. A levélből továbbá az is kiderült, hogy nem jártak hiába a brassói urak a törökök udvarlására, hiszen Magyarogli többször hangsúlyozta, részletesen beszámolt a szultánnak a brassóiak igazáról.⁴⁵ Greissing tevékenységénél azonban sokkal jelentősebb Benkneré, aki személyesen és levelezés útján is állandó kapcsolatot tartott fent a pasával, Magyarogli pedig különös figyelemmel övezte őt a tárgyalások során. Benkner kiváltságos helyzetével teljesen összevág a pasa azon kérése is, hogy Brassóba jövele előtt kifejezetten Benknerrel akar tárgyalni néhány fontos kérdésben. Augusztus végén, talán szeptember elején még Havasalföldön kelt levelében arra utasította a városvezetést, hogy a brassóiak előtt álló feladatok és szolgálatok megbeszélése végett küldjék el hozzá Benknert, és majd vele együtt vonul be a városba. Árulkodó az a követelése, hogy Benkner egyedül, egy órával korábban érkezzen, mint a városiak fogadóbizottsága.⁴⁶ Tudjuk, hogy Benkner 26-án és 31-én is átvágott a havason, hogy megjelenjen a pasa színe előtt. Elsőként Andreas Hegyes és Hirscher, másodszer csak Hirscher tartott vele, ám kétség sem férhet ahhoz, hogy a brassóiak szószólója mindvégig Benkner maradt.⁴⁷

A brassóiak ekkoriban vették kézhez Naszúh pasa augusztus 16-án Konstantinápolyban kelt levelét, amelyben megerősítette a Magyaroglitol már korábban kész tényként közölt hírt: a szultán elüzi trónjáról Báthory Gábort. Naszúh, amellet hogy részletesen beszámolt a várható haderő összetételéről, kitért a brassóiak többszörösen is bizonyított hűségére, s arra kérte a városvezetést, levelének mását küldjék szét más erdélyi városokba is, nehogy felesleges pánik legyen úrrá az országon érkezésük miatt.⁴⁸ A város magas rangú követei még augusztus 28-án tették tiszteletüket Magyaroglinál,⁴⁹ akivel nyilvánvalóan a bevonulás részleteiről értekeztek.

A felek közötti egyenlenségről árulkodik Andreas Hegyes azon megjegyzése, mely szerint a szeptember első napjaiban megvalósuló felvonulás sehogy sem egyezett a brassóiak teveivel.⁵⁰ A városnak mindenesetre nem sok cselekvési szabadsága maradt, így az ilyenkor szokásos szertartások sem maradhattak el: a város tisztelgő ajándékait szállító, szintén magas brassói méltóságokból álló küldöttség szeptember 4-én indult útnak a török tábor felé.⁵¹ A jelek szerint Magyarogliék

⁴³ Hegyes, 468.

⁴⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 242.

⁴⁵ Magyarogli Ali pasa levele a brassói tanácsnak. Havasalföld, 1613. augusztus 24-e előtt. In Guboglu 1965. 247–248.

⁴⁶ Magyarogli Ali pasa levele Binder Jánosnak és a brassói tanácsnak. Havasalföld, 1613. augusztus vége. In Guboglu 1965. 250–251.

⁴⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 250; Hegyes, 469–470.

⁴⁸ Naszúh pasa levele a brassói főbírnak. Konstantinápoly, 1613. augusztus 16. In: Guboglu 1965, 237–239.

⁴⁹ Hegyes, 470.

⁵⁰ Hegyes, 470.

⁵¹ A megajándékozottak között találjuk Magyarogli Ali pasát és fiát, a basa tiháját, Ichtár csauszt, Radul vajdát és Bernardo nevű tisztségviselőjét. Az ajándékok értéke összesen csaknem 500 forintot tett ki, ezenfelül na-

Brassóba vonulása volt az a tárgyalási pont, ami érthető módon komolyabb ellenállást váltott ki a városvezetésben, és felerősödtek azok a hangok, amelyek Benknerrel szemben elutasították a törökökkel való együttműködést. A brassóiak bizalmatlanságát támasztja alá az a kínos jelenet, mely szeptember 4-én játszódott le a két fél között. Az ajándékok bemutatását követően ugyanis Magyarogli magához rendelt néhány brassói előljárót, ám azok olyannyira vonakodtak ettől, hogy csak a felingerelt pasa kifejezett parancsára, „kényszerűségből” kerekedtek fel a török táborba.⁵²

A törökök „főhadiszállásának” kijelölt, Brassó falain kívül eső Greissing-birtokon természetesen egymást váltották a városi méltóságok: az állandóan ott tartózkodó Benkner mellett vezető városi urak, Georg Nadescher, Andreas Hegyes és Simon Loy rótták le kelletlen, ámde kényszerű tiszteletüket a baráttá tett ellenségek előtt,⁵³ s folyamatos volt a forgalom a tábor és a város között. Johann Draudt bíró azonban nem jelent meg, sem ekkor, sem korábban, arra a nyilvánvaló kifogásra hivatkozva, hogy a városbíró nem hagyhatja el veszély esetén a várost. Mint tudjuk, Draudt nem támogatta a Benkner által a törökökkel és Bethlen Gáborral kovácsolt tervet, ellenérzésének pedig többször hangot is adott. Feltételezhetjük, nemtetszésének kellő táptalajt adott a tény, hogy Benknerrel szemben szót emelt a Báthoryval való megegyezés mellett, ami bizonyára a pasa előtt sem maradt titokban. Nem lehetett alaptalan a brassói bíró bizalmatlansága, hiszen akár árulással is megvádolhatták volna, a kényes helyzetben pedig könnyen a tatárok rabszóján találhatta volna magát. Ebben az esetben nyilván a bírói tisztre is akadt volna jelentkező, talán éppen Benkner személyében, hiszen könnyen elképzelhetünk egy olyan szituációt, amelyben Bethlen fejedelemsége egyben bíróváltással is járt volna Brassóban, a minden tekintetben Weiss Mihály méltó örökösének vélt Johannes Benknert előnyre juttatva. Mivel Draudt bírót nem sikerült jobb belátásra bírni, a pasa „beérte” azzal, hogy nagyobb mennyiségű hadianyagot szállítottak a városiak a török táborba, illetve a bírót helyettesítendő, városi katonákat és tanácsurakat rendeltek a továbbvonuló sereg mellé.⁵⁴

Mindezek alapján Draudt bíró és Magyarogli viszonya semmiképp sem nevezhető szívélyesnek, és úgy tűnik, a közöttük tapasztalható feszültséget Brassóból is gerjesztették. Hegyes maga számol be arról, hogy a pasa mellett tolmácként működő Horváth György Draudt ellensége – minden valószínűség szerint Benkner barátja – volt és mindent megtett a bíró tekintélyének aláásására. Ott találjuk a pasa körül udvarló brassóiak között a Benkner-rokonsághoz tartozó Christian Benkner városi jegyzőt is, akiről Hegyes rosszállóan jegyezte meg, annak ellenére Magyarogli mellett tartózkodott, hogy senki sem küldte oda. A szemtanú elmondása alapján tudhatjuk, a Benkner-párt tevékenységének köszönhetően Magyarogli odáig jutott, hogy Draudtot nyíltan a szultán ellenségének nevezte.⁵⁵ Ennek függvényében a brassói tanácsurak újabb magához rendelését is az a bizalmatlanság indokolhatta, amelyet Magyarogli a városbíró iránt érzett. A Draudt-párt azonban nem adta meg magát egykönnyen: szeptember 8-án kereken megtagadták a pasa kérését, ami nem kis bátorságról árulkodik a jelenlévő többzresz török–tatár sereg árnyékában. Ezzel Magyarogli türelme is véget ért, és olyan hangnemben

gyobb mennyiségben szállítottak élelmiszereket – különösen nagy tételt jelentett a pasának küldött 9 ejtelnyi pálinka – a törökök elé. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 252-253. A moldvai vajdáról, valamint Miklós nevű deákjáról és más magas rangú bojárokról csupán 1613. szeptember 13-14-től tesznek utalást. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 259-260.

⁵² Hegyes, 470.

⁵³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 256; Az urak 44 napot voltak úton, visszatértüket november 9-én könyvelték Brassóban. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 283.

⁵⁴ Hegyes, 471.

⁵⁵ Uo.

válaszolt a brassóiaknak, hogy delegáltjaik – Hegyes, Benkner és Loy⁵⁶ – már másnap mentegetőzve jelentkeztek a török táborban.⁵⁷ A brassói elitben tapasztalt ellenségeskedés rendkívül veszedelmes volt a kialakult helyzetben. Magyarogli ugyanis szeptember 17-én megnevezte az árulónak tartott brassóiakat,⁵⁸ és kiadatásukat, illetve 70 ezer forint váltságdíjat követelt a várostól. Bár az összeget végül sikerült leszállítani hatezer forintra, mindenki számára világos volt a tanulság: a városi pártharcok török fórum elé vitele csakis kárt okozhat Brassónak.⁵⁹ Ezek után a tábor szeptember végén lassan megindult Erdély belseje felé. Már elhagyták Vidombákot, mire megérkezett Sahin Giráj serege is, a becslések szerint 15 ezer tatárral, míg Iszkender pasa seregrésze pedig délnyugat felől közelítette meg Erdélyt.⁶⁰

Míg a török–tatar csapatok egyre beljebb és beljebb hatoltak Erdélybe, a táborban is felgyorsultak az események. Benknerék brassói delegációjához október 15-én csatlakoztak a szász székek és városok küldöttei, így három nap múlva a teljes szász náció képviselőiben kísérték be a „német urak” Bethlen Gábort fejedelemségére.⁶¹ Bethlen megválasztására október 23-án került sor, országgyűlés keretén belül ugyan, de a török jelenlétnek köszönhetően erősen vitatható körülmények között. Ekkor esküdtek fel a kíséretében jelenlévők is az új uralkodó hűségére, közöttük Johannes Benkner és szász társai, fogadván, hogy új urukhoz mindenben hűek és igazak lesznek.⁶² Kétségtől emelkedett pillanat lehetett ez Benknerék számára, még a törökök nyugtalanító közreműködése ellenére is, hiszen háromesztendőnyi polgárháború, megannyi anyagi és személyes áldozat után maguk is a győztes oldalán álltak, egy olyan fejedelem oldalán, akinek trónra jutásában nem csekély szerepet játszottak.

Bethlen Gábor Iszkender pasától vette át a beiktatási jelvényeket, egyben bemutatta tizenkét tanácsosát is, akik az ilyenkor szokásos kaftán ajándékban részesültek. Közöttük volt Johannes Benkner, akiről honfitársai úgy tudták, Bethlen mellett „Consiliarius Principis” volt.⁶³ Beválasztása a fejedelmi tanácsba rendkívüli esetnek számít az Erdélyi Fejedelemség történetében, hiszen soha máskor nem volt példa arra, hogy a szász hivatali rangsort megkerülve egy „egyszerű” városi szenátor – tanácsstag – ilyen magas országos méltóságot töltsön be.⁶⁴ A szertartást követően a fejedelem a jelenlévő magyar és szász urakkal Kolozsvárra vonult, a török segéderő pedig megkezdte a kivonulást Erdélyből. A Benkner által vezetett brassóiak továbbra is Bethlen mellett maradtak, és közreműködtek a közügyek stabilizálásában. Legfontosabb feladatuknak azt tekintették, hogy a szászok között Báthory-pártinak számító Besztercét és a falai között meghúzódó „gáboros”⁶⁵ nemeseket megnyerjék Bethlennek.⁶⁶ November 1-én azonban elvált

⁵⁶ Érdekes módon a városgazda, Johannes Christiani úgy tájékoztat erről, hogy nem Benkner, hanem egy másik tanácsúr, Georg Nadescher jelent meg Magyaroglinál. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 256.

⁵⁷ Hegyes, 472.

⁵⁸ Johann Draudt városbíró, Johannes Christiani városgazda, illetve Michael Forgatsch, Michael és Daniel Fronius, Johannes Hirscher és Thomas Riemer tanácsurak. Hegyes, 472.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Hegyes, 473.

⁶¹ Hegyes, 475.

⁶² Hegyes, 477.

⁶³ Hegyes, 479.

⁶⁴ Vö.: Trócsányi 1980.

⁶⁵ A „gáboros” („Gabrisch”) jelzőt a szászok kizárólag Báthory Gábor támogatóira használták. Besztercéről tudjuk, Bethlen Gábor uralkodása idején is szilárdan kitartott fejedelempárti politikája mellett. Még 1614 tavaszán, a Habsburg beavatkozás reményében folytatott szász tanácskozáson is kitűzött volt, Beszterce megbízhatatlan szövetségés.

⁶⁶ Hegyes, 480.

a brassói urak útja egymástól. Míg Andreas Hegyes és Simon Loy hazatérhettek,⁶⁷ Benkner, a fejedelem megbecsült tanácsura rendkívüli megbízást kapott: a feltörekvő Kassai Istvánnal és Sarmasági Zsigmonddal fogadtassák el Bethlen Gábor fejedelemségét Mátyás császárral.⁶⁸

A feladat a kialakult helyzetben rendkívül nehéznek ígérkezett. A tizenöt éves háborút lezáró bécsi–zsitvatoroki békerendszer ugyanis számos vitás kérdést hagyott nyitva a két nagyhatalom, a Habsburgok és az Oszmán Birodalom konfliktusában, melyek végső rendezésére a következő évek tárgyalásai és utólagos szerződésai jelenthettek volna megoldást.⁶⁹ Míg azonban a tárgyalóbiztosok az újabb és újabb módosítások kidolgozásán fáradoztak, Bécsben II. Mátyás első tanácsadója, Melchior Khlesl háborúpárti érvelése alapján a harcok folytatására tettek előkészületeket. Az udvarban ugyanis az a nézet vert gyökeret, mely szerint a békét maguk a törökök sem gondolták komolyan, az aláírt szerződés pedig nem egyéb elterelő hadműveletnél, amely pillanatnyi lélegzetvételhez juttatva a szultánt csupán a végső, nagy háború – a Habsburg szóhasználatban „Hauptkrieg” – bevezetőjének tekinthető. Ebből a szemszögből nézve valóban félelmetes lehetett a Bethlen Gábort fejedelemségre segítő oszmán haderő jelenléte, mely alátámasztotta a bécsi udvar arra irányuló gyanúját, hogy Erdély új ura valójában a szultán helytartója, a tartomány pedig török szandzsákká vált. Ebben a helyzetben még sürgetőbbnek tűnhetett a fegyverkezés szükségessége, melyet az a kiújuló remény táplált, hogy Erdélyt lehetséges visszaszerezni és a Magyar Királyság részeként megtartani a Habsburg korona számára. A Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János harcától fogva létező, újra és újra erőre kapó országegyesítő szándék jelentkezett tehát ismét a bécsi tervekben, melynek megvalósítására a birodalmi erőforrások mozgósítása mellett Homonnai Drugeth Györgyöt szemelték ki, akit lengyelországi, magyarországi és erdélyi erők is támogattak.⁷⁰

Bethlen bécsi követeknek mozgásterét mindenképpen behatárolta tehát az „erdélyi vajda” uralomra kerülését elborzadva figyelő Habsburg-udvar rideg magatartása. Az is nyilvánvaló, hogy a kialakult helyzetben II. Mátyás és környezete minden eszközt megragadott, amelytől azt remélte, segítségére lehet erdélyi tervei megvalósításában. Mint alább látni fogjuk, Johannes Benkner további tevékenysége azonban legalább ilyen szoros összefüggésben áll az otthoni eseményekkel is. Bécsi aktivitásának vizsgálata előtt ezért mindenképpen érdemes egy másik rövid kitérőt is tenni, és szemügyre venni a szászág helyzetét 1613–1614 fordulóján. A „szász ellenállás” központjában, Brassóban 1613. november 18-án a városi testületek felesküdték Bethlen Gáborra.⁷¹ A város csöndes bizakodással tekintett a jövőbe, hiszen nem csekély érdemeket szerzett az új fejedelem trónhoz vezető küzdelme során. Az előző évek változó intenzitású és eredményességű konstantinápolyi és bécsi patronátusa után most valóságos reményt kelthetett Bethlen Gábor személye és békességet kereső magatartása. Az új helyzetben a szászok nem is késlekedtek sokat, december elejére összehívták az universitas gyűlését Segesvárra, mivel Szeben továbbra is fejedelmi székhely maradt. Brassó november 19-én delegálta megbízottjait, Johannes Greissing, Caspar Rosenauer és Johannes Honterus tanácsurakat az eseményre,⁷² ahol Szeben

⁶⁷ November 9-én érkeztek meg Brassóba. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20,283.

⁶⁸ Hegyes, 481.

⁶⁹ Papp 2006.

⁷⁰ Az 1613–1615 közötti eseményekre és a Habsburg-erdélyi viszonyra vonatkozó részletes elemzést lásd: Oborni 2011.

⁷¹ Uo.

⁷² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 285.

visszaadásáról, a szász privilégiumok helyreállításáról, hovatovább a szász universitas sérelmeinek teljes körű orvoslásáról tárgyaltak.⁷³

Habár Bethlen Gábor uralkodása első pillanatától fogva uralma megszilárdítására, annak előfeltételeként pedig az országot szabdaló belső ellentétek mérséklésére törekedett, a szászság és a fejedelem viszonyára óhatatlanul is újabb árnyékok vetődtek. Segesvárról, a szászok nagy reményekkel indult gyűléséről igencsak nyugtalanító hírek érkeztek: a brassói résztvevők csatlódottan üzenték haza december 21-én, hogy sehogyan sem tudnak dűlőre jutni a fejedelemmel a szász követelések dolgában.⁷⁴ Nyilvánvaló csalódást okozott a fejedelem magatartása, aki a szászok követeléseinek teljesítését korántsem tekintette minden mérlegelés nélkül elfogadhatónak. Mindezek fényében lassan világossá vált az újjászervezett universitas számára, hogy segítség nélkül nem lesznek képesek rákényszeríteni az akarataikat Bethlen Gáborra.

Amíg Erdélyben dűlt az érvek harca Bethlen Gábor és a szász universitas között, a császárhoz küldött erdélyi követség elérte Bécsset. Mivel II. Mátyás akkor már tovább utazott a linzi rendi gyűlésre, Benkneréknek is követniük kellett őt. Mielőtt azonban útnak indultak volna, a szász tanácsúr tett egy kis kitérőt Bécsűjhelyen, ahol igen érdekes és bizalmas megbeszélést folytatott a Haditanács elnökével, az udvar egyik befolyásos személyével, Hans von Molarttal (1610–1619). A részletekről a Benkner mellé adott kísérő, Illésy János bécsi török deák jóvoltából értesülünk. Illésy később arról számolt be, hogy Benkner Tomşa moldvai vajda üzenetét is magával hozta Bécsbe, akivel még Bethlen beiktatásakor, 1613 októberében találkozott. A szász követ állítása szerint a vajda már ekkor késznek mutatkozott egy Bethlen-ellenes fellépésre Bécs szövetségeseként, s őt bírta meg azzal, hogy ezt a szándékát tudassa a Habsburgokkal. Illésy állítása szerint azonban erre mégsem került sor a decemberi bécsűjhelyi találkozáson. Benkner ugyanis visszatartotta az információt, mégpedig igencsak figyelemreméltó érvelés alapján: csak abban az esetben avatkozik be Bethlen ellenében, ha az új fejedelem nem váltaná be a szászok hozzá fűzött reményeit.⁷⁵

A bécsűjhelyi találkozót követően az erdélyiek Linzbe utaztak, ahol az összegyűlt rendek és II. Mátyás császár előtt hivatalosan bejelentették Bethlen Gábor uralomra lépését. Tekintettel a Habsburg udvar már említett szándékára, hogy újabb háborút robbantsanak ki az Oszmán Birodalom ellen, egyben pártot szervezzenek Erdélyben, valamint ismét megkíséreljék Erdély és a Magyar Királyság Habsburg jogar alatti egyesítését, ennél több is történhetett Bécsűjhelyen, illetve Linzben. Joggal élhetünk a gyanúval, hogy az udvarban már ismert szász politikusnak számító Johannes Benknerrel már 1613 végén létrejött valamiféle megállapodás az erdélyi Habsburg beavatkozás belső bázisának kiépítéséről. A másik két erdélyi követ jelenlegi ismereteink szerint nem tudott a háttérben meghúzódó szándékokról.⁷⁶

Míg tehát a felszínen az erdélyi fejedelem legitimitációja és Erdély integritása jelentette az elhúzódó tárgyalások alapját Bethlen Gábor és II. Mátyás között, valójában a Habsburg udvar a bécsi szóhasználatban csak „Bethlehem vajdaként” emlegetett fejedelem megbuktatásán fáradozott. A terv sikere érdekében 1614 elejére már konkrét lépéseket is tettek.⁷⁷ E tanulmányunk

⁷³ A szász universitas feltételei Bethlen Gábor számára. EOE VI. 383–389.

⁷⁴ Hegyes, 484; Lásd még: A szász universitas gyűlésének feltételei, Bethlen Gábor szebeni telelése tárgyában. Segesvár, 1613. december 17. EOE VI. 383–389.

⁷⁵ Illésy János jelentése Johannes Benkner Hans Molartnál tett látogatásáról. ÖStA HHStA Ungarn F 163. fol. 160–161.

⁷⁶ Vö.: Lovas 1944.

⁷⁷ Bővebben lásd: Oborni 2011.

nem lehet célja a tervezett Habsburg beavatkozás bonyolult részleteinek vizsgálata, csupán a főszereplő, Johannes Benkner személyére vonatkozó fontosabb adatok kiemelésére kerülhet sor. A források tükrében nyilvánvaló ugyanis, a Habsburg háborús párt öt szemelte ki arra, hogy megszervezze a magyar király számára megfelelő belső támaszt jelentő erdélyi Habsburg pártot, amelyben elsősorban – de nem kizárólagosan – a szászokra számítottak.

Az erdélyi elégedetlenekkel való kapcsolatfelvételre Habsburg-részről Erich Lassota zu Steblau császári követ kapott megbízást, aki 1614 elején társával, Daróczy Ferencsel II. Mátyás megbízásából indult el Erdélybe. A két küldött a hivatalos kommunikáció szerint abból a célból érkezett, hogy dűlőre vigyék II. Mátyás és Bethlen Gábor megegyezésének ügyét. Valójában azonban egészen más szerepet szántak a követségnek. Lassota ugyanis – Daróczyt nem avatták be a tervekbe – titokban arra kapott megbízást, hogy lépjen kapcsolatba Benknerrel, és mérje fel az erőviszonyokat a reménybeli Habsburg-szövetséges Bethlen-ellenzék beszerzése során.⁷⁸

Benkner és Kassai Istvánt – Sarmasági Zsigmondot az erdélyi ügyek rendezés idejére „biztosítékként” tartották vissza Bécsben – már jóval Lassotákéknak útjának indítása előtt visszabocsátották Erdélybe. Tudjuk, hogy Benknerék 1614. január 2-án már Kassán tartózkodtak, onnan pedig Ecsedet útba ejtve tértek haza.⁷⁹ Lassota egy későbbi, a szászokról és Benknerrel szóló jelentéséből tudjuk, hogy a szász követ itt különös kalandba keveredett. A volt Báthori-birtok intézőjénél, Pernyeszy Gábornál vendégeskedve szó szót követett, Benkner elragadtatta magát, és magabiztosan fejtegette az elképedt magyar uraságnak, hogy ha Bethlen Gábor nem válik be vajdaként, őt is ugyanúgy eltételek majd láb alól, mint az elődjét. A tanácsúrnak később volt alkalma alaposan megbánni forrófejűségét, hiszen véleménye rövidesen eljutott Bethlen Gábor fülébe is, aki a hazatérő Benkner alapos dorgálással fogadta. Lassota utóbb megjegyezte, a hallatlan vétségért Báthory fejedelem idején bárki a fejével lakolt volna.⁸⁰

Hogy mi is indította e nyilatkozatra Benkner, leszűrhető Illésy János már fentebb idézett jelentéséből, illetve a szászok és a fejedelem 1613–1614 fordulóján mélypontra jutó kapcsolatából. Bethlen Gábor ugyanis vonakodott visszaadni a szászok által követelt Szebent, és az universitas decemberben megnyíló gyűlésén elhangzott követelések egy részéhez is kritikusan viszonyult. A méltatlankodó universitas a rendelkezésére álló fegyverekkel tiltakozott: megtagadta az adó fizetését és a fejedelmi parancsoknak való ellenszegülést is kilátásba helyezte. Bár Bethlen Gábor februárban végül mégis kivonult Szebenből, Gyulafehérvár és Kolozsvár sanyarú állapotára utalva azonban, ha nem is Szebenbe, de mégis szász városba, Segesvárra hirdette meg a soron következő országgyűlést 1614 tavaszára.⁸¹ Mindezek alapján a szászok, akikben elevenen élt a Báthory Gábor idején történtek emlékezete, ismét riadót fújtak, panaszáradatak pedig Bécsbe és a Portára is eljutott. A portai visszhangok alapján az is tudható, hogy a felbolydulásban maga a szultán intette hűségre a szászokat.⁸² Nyilvánvaló, hogy az újabb bonyodalmak híre Johannes Benkner fülébe is eljutott, 1614 kora tavaszán pedig minden bizonnyal azzal az elhatározással

⁷⁸ II. Mátyás utasítása Bethlenhez küldött követei számára. Linz, 1614. január 20. EOE VI. 391–399.

⁷⁹ Hegyes, 487.

⁸⁰ Erich Lassota relatiója. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Ungarn, F 167. Konv. A. fol. 96–112; EOE VII. 139–147. (a továbbiakban: Lassota)

⁸¹ Hegyes, 488.

⁸² Diarium von denen türkischen Verfallenheiten de 1613 ad 1615. ÖStA HHStA Ungarn F 161. fol. 5–6. Eredeti jére Dr. Papp Sándor hívta fel a figyelmemet: I. Ahmed szultán a szászoknak. Edirne, 1614. február 11–20. ANR București. Doc. turc. XX/2000; Melchior Khlesl véleménye a Titkos Tanácsnak a török ügyekről. Linz, 1614. május 10. ÖStA HHStA Türkei I. 98. fol. 68–83.

érkezett haza Erdélybe, hogy itt az idő a Habsburg-szövetség megvalósítására. Szülővárosába, Brassóba 1614. március 11-én érkezett meg. Bő egy hetet tartózkodott otthon, ahol – a hivatalos ügymenettel ellentétben – magánbeszélgetés során, a bíró házában számolt be tapasztalatairól. Ha meg is vitatta legszűkebb környezetével a Bethlen-ellenes szövetség tervét, a fejedelemmel természetesen továbbra is együttműködött,⁸³ s a portai méltóságoknak is igyekezett kedvében járni.⁸⁴ A háttérben viszont nagy buzgalommal fogott hozzá az aktuális erőviszonyok felméréséhez és a Bethlen-ellenzék felduzzasztásához. Elsődleges célpontja nyilvánvalóan a szász városok elitje volt,⁸⁵ velük vette fel a kapcsolatot, hogy az 1614. április elejére hosszas várakozást követően Erdélybe érkező Lassotával már ennek fényében vehesse fel a titkos tárgyalások fonalát.

A császári követeket Bethlen Gábor 1614. április 14–21. között Kolozsváron várakoztatta, majd innen rendelte őket maga mellé Marosvásárhelyre. Lassota itt találkozott a Bethlen mellett lévő Johannes Benknerrel, akivel többször is beszélt. Első találkozásukra emlékezve a Habsburg-követnek feltűnt, hogy milyen nagy félelem és bizonytalanság uralkodik a szászok körében, ami nem is csoda, tekintettel arra a már említett tényre, hogy mind Bethlen Gábor udvarában, mind pedig a Portán gyanakodtak rájuk. Csak többszöri üzenetváltás és néhány, II. Mátyás feltétlen támogatását igazoló dokumentum bemutatását követően kerülhetett sor arra, hogy az őfelsége hűségére hajlók Benkner vezetésével személyes találkozón is megjelenjenek. Lassota sejtése minden bizonnyal helytálló volt abban a tekintetben, hogy még ez a hét uraság sem jött volna el, ha előző nap a fejedelem nem utasítja el ismét a szászok követeléseit.⁸⁶ Kétségtelen, hogy Marosvásárhelyen, majd később Kolozsváron is szászellenes hangulat uralkodott, ami még inkább a Habsburg-szövetség malmára hajtotta a vizet a szász vezetők körében. Olyannyira tartottak a velük szemben ellenséges magatartást tanúsító magyaroktól és török segítőiktől, hogy többek között felajánlották a császár követének, egy Habsburg beavatkozás esetén városaikat megnyitják a császári helyőrségek számára, sőt német telepeseket is befogadnának, hogy erősítsék őket az ellenük törő magyarokkal szemben.⁸⁷

A szászok és Lassota közös számításába csupán egyetlen hiba csúszott: a Habsburg birodalom továbbra sem rendelkezett megfelelő erőforrásokkal ahhoz, hogy visszaszerezze és meg is tartsa Erdélyt, így a sikeres császári hadjáratot feltételező szász tervek is füstbe mentek. Lassotáké májusi távozását követően Benkner és az összeesküvésben részes társai nagyon nehéz helyzetben lehettek, ha ébren akarták tartani a Habsburg beavatkozás sikerébe vetett hitet. A brassói uraság minden erőfeszítése dacára II. Mátyás halogató magatartása láttán – a császári udvar 1616-ig arra sem volt képes, hogy érdemleges haderőt kiállítva útjára bocsássa az aktuális fejedelemjelöltet, Homonnai Györgyöt – a szász Bethlen-ellenzék elbizonytalanodott és minden jel szerint apránként felmorzsolódott. Tovább nehezítette Benknerék helyzetét az a körülmény, hogy a jelek szerint Bethlen Gábor mindvégig tisztában volt titkos szándékaikkal. Mégis, az erdélyi belső ügyek rendezésével lefoglalt, illetve a Porta és Bécs diplomáciai szorításában a megmaradásért küzdő fejedelem 1616-ig várt a hatalma ellen szervezkedő Benkner-párt megbüntetésével.⁸⁸

⁸³ Erre Bethlen Gábor márciusi brassói látogatása során bőven nyílt lehetőség. Vö. ANRFB Stadthannenrechnungen V/20. 354–356.

⁸⁴ Johannes Benkner Naszúh pasának. Brassó, 1614. március 15. ÖStA HHStA Türkei I. 97. Konv. 1. fol. 7.

⁸⁵ Emellett egy erdélyi kémjelentés alapján tudjuk, hogy a Bethlen Gábor közvetlen környezetébe tartozó magyar szolgálattevők között is sikerült támogatókat szerezni. Vö.: Szombathelyi Márton Dóczy Andrásnak. Zsibó, 1614. május 1. ÖStA HHStA Ungarn, F 165. fol. 120; Szombathelyi Márton relatiója. Sine loco. 1614. május 10. ÖStA HHStA Ungarn, F 165. fol. 66–67.

⁸⁶ Lassota, 139; Erich Lassota II. Mátyásnak. Kassa, 1614. június 9. ÖStA HHStA Ungarn, F 166. fol. 91–92.

⁸⁷ Lassota, 142–143.

⁸⁸ Vö. Kraus 1994. 100–101.; Hegyes, 521–522.

Benkner, aki 1614-től már folyamatosan Erdélyben tartózkodott, és leginkább brassói ügyekben vállalt feladatot, Valentin Seraphin volt szebeni királybíró révén tartotta a kapcsolatot a bécsiekkel.⁸⁹ Mivel a fejedelem tudott bécsi dolgaikról – hiszen már 1614 áprilisában Benkner fejére olvasta a császárral folytatott titkos levelezését⁹⁰ –, nem meglepő, hogy az országos ügyektől igyekezett távol tartani gyanús ügyekbe keveredett, de a szászok befolyásos embereként mégis az universitast – tehát jelentős, elsősorban gazdasági erőt – maga mögött tud tanácsurát. Az 1614 augusztusában Erdélybe érkező újabb Habsburg-követtől, Károlyi Istvántól elővigyázatosságból gondosan távol tartották a túlságosan is ügyes diplomatának bizonyult szász uraságot, s nem is hozták a szászok tudomására, mit végeztek a küldötttel.⁹¹ Azon sincs mit csodálkozni, hogy Brassót és Johannes Benknert az ugyanekkor Erdélybe érkező Iszkender pasa vendéglátására utasították: a Lippa és Jenő átadását egyre hangosabban követelő Porta üzenetét hozó pasa látogatása felidézhetette a városiakban, mit is jelent az Oszmán Birodalom függésében élni.⁹² Iszkender jövetelének célját, az említett várak ügyét Bethlen Gábor egy gyulafehérvári tanácskozás során tervezte elrendezni, ahová természetesen Johannes Benkner fejedelmi tanácsúr is hivatalos lett volna. Roppant kínos volt azonban Iszkender pasa közbeavatkozása, aki indulatosan azt követelte, a „gyanús” Benknert semmiképp se vonják be a tárgyalásokba.⁹³ Legkésőbb ezen a ponton válhatott nyilvánvalóvá Benkner számára is, hogy fejedelemellenes tevékenységét nem lehet többé palástolni. Az országos ügyektől való eltávolodása és visszahúzódása az 1615-ös esztendő folyamán már bukását harangozta be, ami végül is 1616 őszén, Homonnai György támadásával összefüggésben következett be.

Homonnai, aki 1616 őszén Lippa Bethlen és csatlósai által történt elveszejtése és a Magyar Királyságot fenyegető török veszély ürügyén lényegében ugyanarra vállalkozott, mint legutóbb Forgách Zsigmond 1611 nyarán, levelezés útján kapcsolatban állt az erdélyi szászok képviselőivel. Bethlen Gábor, aki tisztában volt a királyság felől fenyegető veszéllyel, már 1615 folyamán maga is többször felszólította az universitast, határolódjanak el a hatalma ellen törőktől.⁹⁴ Baljós körülményként 1616 januárjában Benknert is magához rendelte Gyulafehérvárra, aki városgazdai kötelezettségeit félretéve sietett a fejedelem színe elé.⁹⁵ Valószínűleg az utolsó figyelmeztetések hangozhattak el ekkor, hiszen Benknert hamarosan hazaengedték. Nem így történt azonban 1616 májusában. A Lippa átadására készülődő fejedelem annak tudatában szánta el magát a cselekvésre, hogy tette ürügyet szolgáltat majd II. Mátyásnak egy „megmentő” hadjáratra Erdély ellen, ebben az esetben pedig bizton számíthat majd a Benkner által beszervezettekre. Júniusban Brassóban is köztudott volt már a hír, hogy a fejedelem árulás vétkében bűnösnek találta többek között Johannes Benknert, akit társaival együtt be is börtönöztek.⁹⁶ A per októberben tetőzött a segesvári országgyűlésen, ahol Johannes Benknert, Szalay Tamást, Kálnoky Jánost, Daczó Pált, Szilvássy Boldizsárt, Kornis Zsigmondot, Keresztesy Pált, illetve Johannes Rhenert, Franz Kochot, Kendy

⁸⁹ Lassota, 139–140.

⁹⁰ Lassota, 140.

⁹¹ Hegyes, 501.

⁹² Uo.

⁹³ Hegyes, 501–502; ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 412.

⁹⁴ Hegyes, 538.

⁹⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 605.; Hegyes, 539–541; Johannes Benkner 1615-ben és 1616-ban – letartóztatásáig – viselte a városgazdai hivatalt. Vö. Trausch 1868, 105.

⁹⁶ Hegyes, 554.

Istvánt, Sarmasági Zsigmondot, Mochony Gergelyt, Foly Gergelyt és még 12 embert ítéltek el.⁹⁷ Benkner ügye október 31-én került terítékre, és meglepően enyhe büntetéssel végződött: csupán arra ítélték, hogy soha többé nem vállalhatott közhivatalt sem Erdélyben, sem pedig Brassóban.⁹⁸ Ennek hátterében nemcsak Bethlen Gábor békességkereső magatartását és a szász universitas közbenjárását vélhetjük felfedezni. Közrejátszhatott az is, hogy a fejedelem nem feledkezett meg Johannes Benkner szolgálatairól, amelyekkel 1612–13-ban egyengette útját a fejedelemségig, és amelyek alapján annak idején érdemesnek találta a tanácsúri méltóság betöltésére.

Áttekintve Johannes Benkner tevékenységét, mozgalmas életút rajzolódik ki előttünk. A brassói uraság kulcsfigurája volt annak a diplomáciai hadjáratnak, amely Báthory Gábor megbuktatására irányult. Különösen a fejedelemváltás török vezetőihez fűződő közvetlen kapcsolata kelti fel a figyelmet, hiszen a szerteágazó brassói diplomácia konstantinápolyi szálát ő mozgatta, Giczy András bukását követően pedig tevékenységét Bethlen Gáborral hangolta össze. Benkner portai megnyilvánulásait szemlélve felmerül a gyanú, hogy kezére játszhatott a konstantinápolyi körökben már ismert rokon, Amhát bég (Markus Benkner) személye és kapcsolatrendszere, jóllehet e viszony pontos paramétereit még nem sikerült feltárni. További kutatások volnának szükségesek arra vonatkozóan is, hogy volt-e tudatos együttműködés a magyar és szász származású, tehát mindenképpen a Magyar Királyság egyes részeihez kötődő oszmán méltóságviselők között, akik közé Magyarogli Ali pasát, Deák Mehmedet és az állítólag pécsi származású Iszkender pasát is sorolhatjuk.⁹⁹ Ha valóban létezett egy efféle erdélyi–magyar lobby a Portán, márpedig Bethlen Gábor trónra jutásának körülményei erre engednek következtetni, akkor feltétlenül érdemes volna közelebbi vizsgálatok és újabb források bevonása révén tisztázni e csoport összetételét, dinamikáját és tevékenységét. Benkner személyére vonatkozóan szintén fontos körülmény az, hogy Bethlen Gáborral szorosan együttműködve ténykedett előbb Giczy András, majd maga Bethlen Gábor trónra juttatása érdekében. Ezek után mi sem lehetett természetesebb annál, hogy az új fejedelem őt is beválasztotta legszűkebb tanácsába, annak dacára, hogy Benkner ekkoriban nem tartozott a szász hatalmi hierarchia városbírákból és királybírákból álló legfelső rétegébe, akik voltaképpen a szászság szűk „tanácsképes” rétegét alkották. Biztosak lehetünk afelől, hogy a hatalom tűzterében a Bethlen Gábor mellett kitartó, „homo novusnak” számító személyekhez – gondoljunk Péchy Simonra, Angyalossy Mihályra, Mikes Zsigmondra, Kassai Istvánra és még sok más erdélyi uraságra – hasonló fényes karrier várt volna rá, ha nem sodródik ki a Bethlent feltétlenül támogató tisztviselők sorából. A Habsburgokhoz fűződő kapcsolata, az erdélyi Habsburg-párt szervezésében vállalt szerepe azonban beszédes tanulságokat hordoz. Az erdélyi szászság történetének egyik legnagyobb karriertörténete ismét csak arra figyelmeztet, hogy a fejedelemség és népeinek mozgásteret rendkívül szűk mezsgyén mozgott a vizsgált időszakban, végső soron pedig csak a két nagyhatalom, a Habsburg és az oszmán vonatkozásában értelmezhető.

*

⁹⁷ Hegyes, 566.

⁹⁸ Hegyes, 565–567.

⁹⁹ Sudár 2011. 994.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Auszug aus der Chronik von Simon Massa und Marcus Fuchs. In *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II.* Brassó, 1909. (továbbiakban: Massa-Fuchs)
- Auszug aus „Virorum Coronae eximiorum etc. vita”. In *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II.* Brassó, 1909. (továbbiakban: Virorum Coronae eximiorum.)
- BINDER PÁL: *Az erdélyi fejedelemség román diplomatái.* Marosvásárhely, 1996. (továbbiakban: Binder 1996.)
- CZIRÁKI ZSUZSANNA: Brassó és az erdélyi szászok szerepe Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalásában (1611–1613). In: *Századok* 2011. 4. sz. 847–876. (továbbiakban: Cziráki 2011.)
- Diarium des Andreas Hegyes. In *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II.* Brassó, 1909. (továbbiakban: Hegyes.)
- SZILÁGYI SÁNDOR: *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. VI.* Budapest, 1880. (továbbiakban: EOE VI.)
- GUBOGLU, MIHAIL: Șapte documente turcești din arhivele Brașovului privind relațiile Transilvaniei cu Poarta Otomană la începutul secolului al XVII-lea. In: *Revista Arhivelor.VIII/1.* București, 1965. (továbbiakban: Guboglu 1965.)
- KRAUS, GEORG: *Erdélyi krónika 1608-1665.* Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Vogel Sándor. Budapest, 1994. 97. (továbbiakban: Kraus 1994.)
- Liber annalium raptim scriptus per Michaelem Weyss. In *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II.* Brassó, 1909. (továbbiakban: Liber annalium.)
- LOVAS REZSŐ: A szász kérdés Bethlen Gábor korában. *Századok* 1944. 7–9. sz. 419–462. (továbbiakban: Lovas 1944.)
- MIKA SÁNDOR: *Weiss Mihály. Egy szász államférfiu a XVII. századból.* (Magyar Történeti Életrajzok sorozat.) Budapest, 1893. (továbbiakban: Mika 1893.)
- NUSSBÄCHER, GERNOT: *Johannes Benkner: sein Leben und Wirken in Wort und Bild.* Bukarest, 1988, Kriterion. (továbbiakban: Nussbächer 1988.)
- OBORNI TERÉZ: Bethlen Gábor és a nagyszombati szerződés (1615). *Századok* 2011. 4. sz. 877–914. (továbbiakban: Orbni 2011.)
- PAPP SÁNDOR: A zsitvatoroki békéhez vezető út. Egy állítólagos Habsburg ígélet hátteréhez. In Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária (szerk.): „Frigy és békesség legyen ...” *A bécsi és a zsitvatoroki béke. A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulójára. VIII.* Debrecen, 2006. 267–298. (továbbiakban: Papp 2006.)
- PHILIPPI, MAJA: *Michael Weiß. Sein Leben und Wirken in Wort und Bild.* Kriterion, Bukarest. 1982. (továbbiakban: Philippi 1982.)
- Res actae quaedam in partibus Hungariae et Transsilvaniae (von Simon Nösner). In *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt IV. Chroniken und Tagebücher I.* Brassó, 1903. (továbbiakban: Nösner.)
- SUDÁR BALÁZS: Iszkender pasa és Bethlen Gábor: a pasa és a fejedelem. In: *Századok* 2011. (145. évf.) 4. (továbbiakban: Sudár 2011.)
- Tagebuch des Petrus Banfi. In *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II.* Brassó, 1909. (továbbiakban: Petrus Banfy)
- TRAUSCH, JOSEPH: *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen.* Kronstadt, 1868. (továbbiakban: Trausch 1868.)
- TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Erdély központi kormányzata 1540–1690.* Budapest, 1980. (továbbiakban: Trócsányi 1980.)

ZSUZSANNA CZIRÁKI

On the border of two worlds: the diplomatical activities (in Vienna and Constantinople) of Johannes Benkner, a seventeenth century saxon-transylvanian politician

Abstract

The figure and political activity of Johannes Benkner (1580–1653), an outstanding Saxon politician of Transylvania under Ottoman suzerainty in the first decades of the seventeenth century is analyzed in this study. Benkner as a close friend of Michael Weiss, the judge of the city of Kronstadt (Brassó/Braşov) was elected senator. The Saxons under the leadership of the city of Kronstadt opposed the tyrannical rule of prince Gábor Báthori (1608–1613) and Benkner had an important role in this struggle. Benkner led a diplomatic mission to Constantinople, and allied with Gábor Bethlen to get a support from the Ottoman Porte against prince Báthori. The opinions of the leading authorities of the city of Kronstadt varied, but at last the faction of Benkner overcame. After the fall and death of prince Báthori, Benkner was invited to the council of the new Transylvanian prince Gábor Bethlen (1613–1629). Soon it became clear, that prince Bethlen would have certain conflicts with the Saxons. Benkner changed his policy and turned towards the Habsburg ruler of the Hungarian Kingdom, Matthias II (1608–1619). When the pretender György Homonnay with Habsburg support planned to attack Transylvania in 1616, Benkner fell out of grace with prince Bethlen. Benkner was not sentenced to death or prison, but lost his position and influence.